

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата економічних наук, доцента, доцента кафедри
глобальної економіки Державного біотехнологічного університету

Пащенко Юлії Валентинівни

на дисертацію

Вовка Ігоря Васильовича на тему ***«Ефективність оздоровчої діяльності у
формуванні людського капіталу сільськогосподарських підприємств»***,

поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії

в галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки

зі спеціальності 051 «Економіка»

Актуальність теми досліджень.

Сучасна економіка дедалі більше орієнтується на знання, компетентність та продуктивність працівників, що визначає стратегічне значення людського капіталу для довготривалого успішного розвитку підприємств. В умовах глобалізації, технологічних змін та соціально-економічних викликів здоров'я працівників перетворюється з особистісного ресурсу на критичний фактор ефективного функціонування підприємств, особливо у галузях із підвищеним рівнем фізичного, психоемоційного навантаження та екологічних ризиків - таких як сільське господарство. Стан здоров'я працівників безпосередньо впливає на їхню продуктивність, якість праці, стабільність кадрового складу, а отже - на загальну економічну ефективність підприємства.

Попри це, більшість сільськогосподарських підприємств не мають системного підходу до оздоровчої діяльності, яка охоплювала б як профілактичні, так і реабілітаційні заходи. Що зумовлює втрати робочого часу через захворювання, зниження мотивації персоналу, зростання витрат на пошук та адаптацію нових кадрів.

Саме цими міркуваннями й визначається актуальність теми дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертаційна робота є складовою науково-дослідних робіт факультету управління, економіки і права Львівського національного університету природокористування, складовою теми наукових досліджень на 2021–2025 рр. «Механізми забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору економіки та сільських територій» (номер державної реєстрації 0121U108898). Участь автора у виконанні науково-дослідних робіт полягає в дослідженні теоретико-методологічних, методичних та практичних аспектів розвитку і підвищення ефективності оздоровчої діяльності сільськогосподарських підприємств як чинника формування їх якісного людського капіталу, що в сучасних умовах частково визначає рівень ефективності функціонування цих підприємств та рівень їх конкурентоспроможності на галузевих ринках.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Мета дослідження, яка полягає в обґрунтуванні напрямів і розробці рекомендацій щодо розвитку і підвищення ефективності оздоровчої діяльності сільськогосподарських підприємств як чинника формування їх якісного людського капіталу в частині здоров'я працівників підприємств, обумовила теоретичну і методологічну спрямованість дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в отриманні авторських підходів до розв'язання наукової задачі обґрунтування концептуальних положень щодо розвитку і підвищення ефективності оздоровчої діяльності сільськогосподарських підприємств як чинника формування їх людського капіталу:

вперше:

- ідентифіковано поняття якості людського капіталу як міри його здатності до ефективної реалізації свого потенціалу, рівень якої визначається станом здоров'я, яке, як складовий елемент людського капіталу, є і його чинником ефективності використання, і умовою ефективності цього використання, і чинником формування якості цього капіталу;

- теоретично обґрунтовано, практично ідентифіковано і сформовано оригінальну логіку об'єктивного ланцюга залежностей, що характерно комплексністю характеру та відповідним рівнем циркулярності у вигляді «здоров'я – людський капітал – економічне зростання – здоров'я»;

- теоретично обґрунтовано, практично ідентифіковано і сформоване у вузькому та широкому значенні поняття оздоровчої діяльності підприємства як чинника формування необхідного рівня здоров'я, що є елементом цього капіталу і визначає рівень його якості, а отже – рівень ефективності функціонування та конкурентоспроможності підприємства на ринку;

удосконалено:

- теоретичні підходи до формування поняття специфіки людського капіталу сільськогосподарських підприємств шляхом їх доповнення результатами узагальнення наявних підходів до класифікації чинників цього формування на групи особливостей сільської місцевості як джерела поповнення людського капіталу сільськогосподарських підприємств; особливостей сільського господарства як галузі, що обумовлюють специфіку людського капіталу сільськогосподарських підприємств та специфіку функціонування цих підприємств; особливостей сільськогосподарських підприємств та їх функціонування, що в сукупності визначають особливості людського капіталу цих підприємств та його використання;

- підходи до формування наукової бази для розвитку політики оздоровчої діяльності підприємства шляхом розробки методики здійснення оцінки ступеня зацікавленості підприємства у промоції здоров'я його працівників на робочих місцях та методики створення профілю підприємства щодо рівня розвитку і ефективності його політики оздоровчої діяльності у напрямку підвищення рівня якості його людського капіталу з розробкою відповідних матричних таблиць;

одержали подальший розвиток:

- теоретичні основи дослідження проблем формування і ефективного використання людського капіталу шляхом доповнення їх визначенням його як економічної категорії, що окреслює специфічну форму капіталу, сутністю якого є динамічна сукупність взаємопов'язаних ресурсів знань, умінь, навичок, кваліфікації, досвіду, здібностей і здоров'я, яка постійно розвивається, нарощується й удосконалюється і є невіддільною від його носіїв – людей;

- концептуальні положення щодо взаємозв'язку між здоров'ям як складовим елементом людського капіталу підприємств та економічним зростанням шляхом обґрунтування залежності, суть якої полягає в тому, що здоров'я – необхідна умова, але не достатній чинник економічного зростання. І навпаки – економічне зростання визначає високий рівень економічного розвитку сучасних суспільств, хоча водночас воно не є достатньою умовою високого рівня здоров'я, оскільки він залежить також від низки інших чинників, зокрема від освіти, рівня та моделі культури, стилю життя тощо;

- доповнено теорію формування якості людського капіталу підприємства теоретико-методологічними положеннями проведення дослідження ефективності оздоровчої діяльності у формуванні людського капіталу сільськогосподарських підприємств з урахуванням специфіки цих підприємств і середовища їх функціонування.

Теоретичне і практичне значення результатів дисертації.

Значення результатів дослідження полягає в тому, що вони можуть бути використані сільськогосподарськими підприємствами для підвищення ефективності оздоровчої діяльності з метою покращення якості людського капіталу. Зокрема, автор пропонує впровадити у практику методику оцінювання рівня зацікавленості підприємства у збереженні здоров'я працівників, що базується на розроблених у дослідженні таблицях *Health Check*. Також у роботі подано схему впровадження принципів корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) з акцентом на турботу про здоров'я працівників безпосередньо на робочих місцях, створення умов для здорового та безпечного способу життя і праці, залучення ресурсів зовнішнього середовища до оздоровчої діяльності, а також запобігання професійному вигоранню.

Окремо заслуговує на увагу розроблена система заходів для розвитку оздоровчого середовища функціонування сільськогосподарських підприємств, яка враховує досвід інших країн і адаптована до українських реалій. Вона дозволяє аграрним підприємствам краще використовувати інфраструктурні та інституційні можливості свого середовища для формування якісного людського капіталу.

Основні теоретичні положення, практичні результати досліджень доповідалися і обговорювалися на 11 всеукраїнських та міжнародних науково-практичних і наукових конференціях.

Практичні положення, висновки і пропозиції, що викладені в дисертаційній роботі прийняті для впровадження в ПП «Західний Буг» Радехівського району Львівської області (довідка від 10.05.2024 р.); ТОВ «СЕ

БороднетцеУкраїна» Тернопільського району Тернопільської області (довідка № 107/16 від 08.05.2024 р.); ТОВ «АГРОЛАЙФ ГРУП» Яворівського району Львівської області (довідка №165/24 від 14.05.2024р.); ТОВ «ПОДІЛЛЯ ОВОЧІ» Тернопільського району Тернопільської області (довідка №12 від 14.05.2024р.).

Крім того основні положення дисертаційного дослідження І. В. Вовка використовуються у навчальному процесі Львівського національного університету природокористування під час викладання курсів «Економіка розвитку», «Потенціал підприємства», «Економіка підприємства», «Соціальна відповідальність» здобувачам факультету управління, економіки та права (довідка №012509/310184 від 02.10.2024р.).

Дотримання принципів академічної доброчесності

Дисертація містить посилання на джерела запозичених ідей, розробок, тверджень та інформаційно-аналітичні ресурси. Порушень академічної доброчесності не виявлено.

Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків

Наукові результати, висновки та рекомендації, представлені в дисертації, є переконливими та належно обґрунтованими. Вони спираються на сучасні наукові підходи до вивчення оздоровчої діяльності як важливого чинника формування людського капіталу в аграрному секторі.

У роботі використано великий обсяг статистичних даних, а також сучасні методи аналізу - як кількісні, так і якісні. Дисертант уміло узагальнив як вітчизняний, так і зарубіжний досвід щодо досліджуваної теми, що забезпечило глибоке розуміння проблеми й дозволило сформулювати дієві прикладні рекомендації.

Висновки та пропозиції базуються на різноманітному науковому інструментарії: методах індукції та дедукції, аналізу й синтезу, наукового узагальнення, абстрагування, описово-аналітичному підході, а також методах порівнянь, аналізу динаміки та розрахункових конструкцій. Це підкреслює як глибину дослідження, так і достовірність його результатів.

Структура дисертації чітко відображає її об'єкт і предмет дослідження. Інформаційну основу склали законодавчі документи, інформація Державної служби статистики України, звіти міжнародних установ щодо розвитку сільського господарства та людського капіталу, а також власні дослідження та аналітичні розрахунки автора.

Таким чином, положення, винесені на захист, відповідають поставленій меті й завданням роботи, мають належну теоретичну й практичну обґрунтованість та є вагомим внеском у розвиток економічної науки.

Повнота викладу результатів дисертації у наукових публікаціях

Основні результати дослідження викладено у 15 наукових працях, з яких 4 статті у наукових фахових виданнях України категорії «Б» та 11 матеріалів конференцій. Отримано 1 свідоцтво про державну реєстрацію авторського

права на твір. Загальний обсяг публікацій становить 6,51 ум. друк. арк., з яких здобувачу належать 5,04 ум. друк. арк., що повністю відображають зміст роботи.

Структура та зміст дисертації, її завершеність і відповідність установленим вимогам щодо оформлення

Дисертаційна робота складається з анотацій українською й англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел, який налічує 301 джерело та додатків на 29 сторінках. Основний текст дисертації займає 210 сторінок і включає 36 таблиць та 64 рисунки.

У вступі дисертації автор аргументовано виклав актуальність обраної теми, чітко визначив мету дослідження та детально розкрив її через систему конкретних завдань. Об'єкт, предмет і методи дослідження обрані вдало - вони повністю відповідають меті роботи та забезпечують її наукову логіку. Також у вступі подано суть наукової новизни, практичну цінність результатів, інформацію про апробацію основних положень, структуру дослідження та його змістовне наповнення.

У першому, теоретичному, розділі досліджено теоретико-методологічні основи ефективності оздоровчої діяльності у формуванні людського капіталу сільськогосподарських підприємств, що здійснено шляхом узагальнення сутності людського капіталу та його структури (с.35-57); обґрунтування сутності здоров'я як соціально-економічної категорії та як вирішального за значенням елементу якості людського капіталу (с.60-79); визначення сутності оздоровчої діяльності як чинника формування якісного людського капіталу (с. 80-90).

Крім того автором здійснено ідентифікацію особливостей і рівнів чинників, які впливають на формування якісного людського капіталу сільськогосподарських підприємств і його використання з урахуванням специфіки галузі та середовища її функціонування (с.58-59) та досліджено і удосконалено методику визначення ефективності оздоровчої діяльності в контексті вирішення проблеми покращання якості людського капіталу (с.80-98).

Другий розділ присвячений дослідженню місця оздоровчої діяльності у формуванні людського капіталу сільськогосподарських підприємств на сучасному етапі їх розвитку, та її ефективності. З цією метою здобувачем досліджено показники які характеризують динаміку обсягів сільськогосподарського виробництва та кількість працюючих у ньому як носіїв людського капіталу його підприємств (с. 101-113), динаміку якості людського капіталу як наслідку рівня здоров'я працівників сільськогосподарських підприємств (с. 114-135) та стан і ефективність оздоровчої діяльності у сільськогосподарських підприємствах (с. 136-162).

Опрацювавши третій розділ, автором було визначено основні напрями розвитку і підвищення ефективності оздоровчої діяльності у формуванні людського капіталу сільськогосподарських підприємств, а саме здійснено оптимізацію напрямів оздоровчої діяльності сільськогосподарських

підприємств з урахуванням специфіки та інтенсифікації негативного впливу умов праці і професійних захворювань на їхніх працівників (с.165-178), виділено соціальну відповідальність підприємства як чинник підвищення якості людського капіталу шляхом покращення здоров'я його носіїв (с. 180-187), обґрунтовано важливість організації внутрішнього моніторингу стану здоров'я працівників підприємства та динаміки його рівня (с. 188-195) та оздоровчого інфраструктурного середовища функціонування сільськогосподарських підприємств та питання його фінансування (с. 196-202).

Усі поставлені завдання у межах дисертації повністю реалізовані. Висновки мають чіткий і прикладний характер, узагальнюють основні результати дослідження та містять конкретні рекомендації щодо їх практичного застосування. Запропоновані наукові положення, висновки й пропозиції є результатом особистого дослідження, були апробовані та вперше виносяться на захист, що свідчить про їхню наукову новизну та практичну значущість.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційного дослідження

Не дивлячись на достатньо високий теоретико-методичний рівень підготовки дисертаційної роботи необхідно звернути увагу на наявні в ній окремі недоліки і дискусійні положення:

1. Аналізуючи зв'язок між завданнями, змістом, науковою новизною та висновками, варто звернути увагу, що вирішенню одного завдання автор присвячує по два підрозділи (завдання 1 – розділ 1.1 та 1.2; завдання 2 - розділ 1.3 та 1.4), тобто надто деталізовано, тоді як завдання які вирішуються при розробці третього розділу, мають загальний характер. Крім того, висновки до роботи варто б було сформулювати більш системно, висвітливши стисло результати роботи відповідно до поставлених завдань.

2. Дещо дискусійними є деякі тези автора, як от «стан здоров'я у сільській місцевості загалом є гірший ніж у міських центрах с. 52», що немає ніякого аналітичного чи статистичного підтвердження, крім того на с. 53 автор зазначає що «сільські жителі живуть довше порівняно з міськими». На с. 68 зазначено, що «здоров'я не має мінової вартості, тобто здатності обмінюватися» тоді як с. 71 «Здоров'я набуває мінову вартість...» і т.д.

3. Визначаючи чинники формування особливостей людського капіталу сільськогосподарських підприємств (с. 59, рис. 1.1), автором здійснено їх поділ на зовнішні (галузеві) та внутрішні (чинники підприємств), але у деяких випадках, на нашу думку, цей розподіл не зовсім об'єктивний, як от віднесення до внутрішніх чинників «довгий часовий лаг між здійсненням інновацій та одержанням віддачі від них; висока вірогідність виникнення непередбачуваних обставин і наслідків впровадження інновацій». На нашу думку це чинники які в більшій мірі пов'язані з особливостями галузі сільського господарства в цілому в мали б бути включені до зовнішніх чинників.

4. Враховуючи сучасні виклики та психоемоційний стан населення країни, варто було б глибше обґрунтувати соціально-економічні ризики, пов'язані з недостатньою увагою з боку сільськогосподарських підприємств до ментального здоров'я працівників, в результаті чого робота значно виграла б.

5. Формуючи графічне зображення джерел нещасних випадків у сільському господарстві та їхніх суб'єктів і наслідків (рис. 3.2.с. 167) варто було б більш розмежувати «джерела», «суб'єкти» та «наслідки». Крім того перелік наслідків доцільно було б згрупувати, як наслідки для підприємства та для працівника і розширити їх (наприклад: інвалідність або втрата працездатності; психологічні наслідки; втрата репутації підприємства і т.д).

6. У роботі, при розробці розділу 3, автор звертає увагу на роль соціальної відповідальності підприємства та внутрішнього моніторингу стану здоров'я працівників як одних з напрямів підвищення ефективності оздоровчої діяльності підприємств. Хоча автор у дослідженні не надає даних щодо економічної ефективності впровадження запропонованих заходів. Вважаємо, що надання цієї інформації змогло б посилити отримані результати дослідження.

Вказані зауваження відображають власну наукову позицію опонента і не знижують загальної позитивної оцінки роботи.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Вовка Ігоря Васильовича на тему «Ефективність оздоровчої діяльності у формуванні людського капіталу сільськогосподарських підприємств», яка подана до захисту у спеціалізовану вчену раду на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 05 - «Соціальні та поведінкові науки» зі спеціальності 051 «Економіка» за своїми актуальністю, науково-теоретичним рівнем, основними результатами обґрунтованості, основними положеннями і результатами опублікованими у фахових виданнях, новизною постановки та практичним значенням відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 507 від 03.05.2024, а її автор *Вовк Ігор Васильович* заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка».

Офіційний опонент, кандидат економічних наук,
доцент, доцент кафедри глобальної економіки
Державного біотехнологічного
університету

Юлія ПАЩЕНКО

Підпис *Пашченко Ю*
ЗАСВІДЧУЮ
Керівник відділу відповідства ДСТУ